

AVOIMEN JULKAISEMISEN LINJAUKSEN MALLI RAHOITUSORGANISAATIOILLE

Tämä suositus on osa kansallista Avoimen tieteen koordinaatio -hanketta ja tukee Tutkimusjulkaisujen avoimen saatavuuden linjausta (2019) sekä on linjassa Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistuksen 2020–2025 kanssa.

Avoimuus on yksi tieteen ja tutkimuksen perusarvoista osana vastuullista tutkimustoimintaa, ja se on myös tieteen tulevaisuuden suunta. Tutkitun tiedon avoimen saatavuuden tavoitteena on nostaa tieteen tasoa ja lisätä tieteen yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Suomalaisilla tutkimusrahoittajilla on merkittävä rooli avoimen tieteen kehityksessä. Tämä suomalaisten tutkimusrahoittajien sekä tiedeyhteisön yhteistyössä tehty suositus on luotu edistämään tutkimusjulkaisujen avointa saatavuutta Suomessa.

Tarkoitus

Suosittellemme, että tutkimusrahoittajat ottavat jollain tasolla kantaa avoimeen julkaisemiseen. Suomalaiset tutkimusrahoittajat voivat hyödyntää tätä dokumenttia haluamallaan tavalla ja tasolla avoimen julkaisemisen kannanotossaan.

Avoin julkaiseminen lisää tutkimuksen vaikuttavuutta

Avoin tiede on kattoterminä liikkeelle, joka pyrkii edistämään avoimia toimintamalleja tieteessä ja tutkimuksessa. Tutkimusjulkaisujen avoimen saatavuuden edistäminen on yksi avoimen tieteen keskeisistä käytännöistä. Avoimen julkaisemisen edistäminen on myös tutkimusrahoittajien etu, sillä se lisää tutkimuksen yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Esimerkiksi avoimissa julkaisuissa julkaistavilla tutkimusartikkeleilla on suurempi mahdollisuus tulla viitatuiksi, sillä niihin pääsevät käsiksi myös sellaiset tutkijat, joiden koti-instituutioilla on rajattu pääsy tutkimusartikkeleihin. Avoimuus on tutkimuksen keskeisimpiä periaatteita, eikä tieteellisiä läpimurtoja synny ilman sitä.

Rahoittajia tarvitaan avoimen julkaisemisen muutokseen

Suomalaiset tutkimusrahoittajat ovat aktiivisia tieteen mahdollistajia ja edesauttavat tieteen kehitystä. Tutkimuksen vaikuttavuutta lisäävä avoin tiede ja sen mukaiset toimintatavat ovat siirtymävaiheessa. Kaikkia tiedeyhteisön jäseniä ja erityisesti rahoittajia tarvitaan mukaan muutokseen, jotta avoimempaan julkaisemiseen todella päästään.

Tutkimuksen avoin julkaiseminen muuttaa akateemisen maailman rahavirtojen kulkua: avoimen saatavuuden vuoksi esimerkiksi lehtien tilausmaksuja poistuu, mutta avoimen julkaisemisen kuluja

rahoitetaan artikkelien ja kirjojen käsittelymaksuilla (APC:t, BPC:t). Suomalaiset tutkimusrahoittajat voivat edistää avointa julkaisemista ottamalla ensinnäkin kantaa aiheeseen sekä toisekseen mahdollisesti kustantamalla artikkelien tai kirjojen käsittelymaksuja.

Malli

Hyvä avoimen julkaisemisen linjaus on selkeä ja sisältää soveltuvin osin alle kirjatut asiat. Rahoittaja voi oman rahoituksensa luonteen vuoksi jättää jonkin kohdan pois tai lisätä tarpeellisiksi katsomiaan näkökohtia. Avoimen julkaisemisen linjauksen periaatteet voivat sisältyä yleisiin hakuohjeisiin.

Linjauksen olisi hyvä kertoa rahoituksen hakijoille, rahoitushakemusten arvioijille ja sidosryhmille vastaukset ainakin seuraaviin kysymyksiin:

- Keitä ja mitä linjaus koskee?
- Millaista avoimuutta edellytetään?
- Millaisiin avoimen julkaisemisen kustannuksiin rahoitusta voi hakea?

Alla on yksi mahdollinen mallirunko rahoittajan avoimen julkaisemisen linjaukselle. Esimerkkiteksteillä havainnollistetaan, miltä kohta saattaisi käytännössä näyttää.

1. Poliittikadokumentin omistaja

Kerrotaan, minkä tai kenen politiikka tämä on.

Esimerkiksi: *"Tämä on Tieteen Toivon ja Tulevaisuuden säätiön linjaus."*

2. Yleinen kommentti suhtautumisesta avoimeen julkaisemisen

Perustellaan avoimen julkaisemisen linjaukset ja kerrotaan, miten rahoittaja niiden perusteella toimii: toivooko, suosittaleeko, kehottaako, edellyttääkö avointa julkaisemista, vai ei mitään näistä.

Esimerkiksi: *"Tieteellisen julkaisujen avoin saatavuus parantaa niiden löydettävyyttä ja saavutettavuutta ... vaikuttavuutta ..."*

3. Keitä tai mitä koskee

Määritellään keitä tai mitä linjaus koskee.

Esimerkiksi: *"Tämä ohje koskee Tieteen Toivon ja Tulevaisuuden säätiön rahoittamissa tutkimusprojekteissa julkaistuja vertaisarvioituja lehtiartikkeleita, kokoomateosartikkeleita, konferenssijulkaisuja ja monografioita. Linjausta sovelletaan 1.1.2022 jälkeen rahoitettaviin tutkimushankkeisiin. Linjausta ei sovelleta takautuvasti."*

4. Avoimuuden kriteerit

Tulisi ottaa kantaa siihen, minkälaiset avoimen julkaisemisen käytännöt rahoittaja hyväksyy. Esimerkiksi: pitääkö tekstit julkaista lehdissä, jotka ovat välittömästi avoimia vai riittääkö tekstien rinnakkaistallentaminen esimerkiksi tutkimusorganisaation avoimeen julkaisuarkistoon? Sallitaanko avoimelle julkaisemiselle viive (embargo), ja kuinka pitkä? Jos rinnakkaistallentaminen sallitaan, mikä versio tulee tallentaa: riittääkö vertaisarvioitu versio vai pitääkö olla viimeinen lehdelle lähetetty versio?

Esimerkiksi: *”Suosittelemme käyttämään julkaisukanavina avoimia lehtiä, mutta rinnakkaistallentaminen tutkimusorganisaation tai muuhun korkeatasoiseen avoimeen julkaisuarkistoon ilman viivettä hyväksytään” tai ”Edellytämme julkaisemista välittömästi avoimissa julkaisukanavissa.”*

5. Lisenssejä koskevat ohjeet

Lisenssi kertoo muille tekstin jatkokäytön rajoitukset ja oikeudet. Tutkijoita on hyvä ohjata käyttämään Creative Commons (CC) -lisenssejä. CC -lisensseistä on muodostunut avoimen julkaisemisen standardi ja eri lisensseistä ne tunnetaan parhaiten. Lisensseissä on erilaisia vaihtoehtoja.

Esim. *”Julkaisut on lisensoitava Creative Commonsin (CC) -lisenssillä”* tai *”julkaisut tulee lisensoida CC -lisenssillä. Suosittelemme CC BY -lisenssiä.”*

Lisää tietoa CC -lisensseistä: <https://avointiede.fi/sites/default/files/2020-03/lisenssiohje.pdf>

6. Käsittelymaksut

Onko rahoittaja valmis sisällyttämään artikkelin- tai kirjankäsittelymaksut (article processing charge, APC, book processing charge, BPC) rahoitukseensa? Jos on, onko maksujen suuruudella rajoituksia?

Maksujen kieltäminen kokonaan rajoittaisi julkaisukanavien määrää radikaalisti. Rahoittaja voi myös asettaa katon sille, kuinka paljon heidän myöntämiään varoja voi käyttää maksuihin, mutta sallia suuremmat maksut, mikäli ne rahoitetaan muista lähteistä.

Ainakin hakuohjeissa tulee ottaa kantaa siihen, budjetoidaanko nämä maksut erikseen apurahahakemukseen tai voiko käsittelymaksuihin hakea erillistä rahoitusta.

Esimerkiksi: *”Kaikkien julkaisujen on oltava välittömästi avoimia. Artikkelinkäsittelymaksun maksimi on n. ## euroa artikkelilta tai kirjankäsittelymaksun n. ## euroa kirjalta. Suuremmat käsittelymaksut sallitaan, mutta ohjeet ylittävä maksuosuus on rahoitettava muilla tavoin. Käsittelymaksut tulee eritellä apurahahakemuksessa.”*

7. Hyväksytäänkö kuvankäsittelyyn tai tekstin pituuteen liittyvät lisämaksut?

Värikuva- tai ylisivumaksut liittyvät tyypillisesti ei-avoimiin paperijulkaisuihin, mutta myös avoimessa sähköisessä julkaisemisessa saatetaan asettaa maksuja kuvankäsittelylle tai pitkän tekstin toimittamiseen liittyviä maksuja. Sähköisessä julkaisussa kyse voi olla laajemminkin audiovisuaalisesta materiaalista ja käsittelyn lisäksi niihin saattaa liittyä tekijänoikeuksiin perustuvia lisenssimaksuja, jotka avoimessa julkaisussa saattavat olla huomattavasti korkeampia kuin esimerkiksi 600 kappaleen rajatussa kirjapainoksessa. On suositeltavaa ainakin mainita näistä asioista, jotta tutkijat osaavat itse kiinnittää huomiota niihin.

Esimerkiksi: *"Hakemuksesta tulee selvitä, liittyykö julkaisemiseen esimerkiksi tekijänoikeuksiin perustuvia lisenssimaksuja julkaisuissa mahdollisesti käytettävästä audiovisuaalisesta materiaalista. Käsittelymaksun maksimi on n euroa. Lisenssimaksujen maksimi on n euroa"*

8. Poikkeustapaukset

Otetaan kantaa, voidaanko linjauksesta poiketa perustelluista syistä. Arvioimisprosessi kannattaa kuvata. Jos linjauksessa vaaditaan lähtökohtaisesti esimerkiksi tietynlaista lisensointia, mutta halutaan kuitenkin säilyttää mahdollisuus harkintaan, on poikkeustapausmahdollisuus hyvä mainita.

Esimerkiksi: *"Annetuista linjauksista voidaan poiketa hyvin perustelluista syistä, jotka tulee selvittää jo rahoitushakemuksessa."*

9. Kuinka linjausten noudattaminen huomioidaan hakemusten arvioinnissa?

Rahoittajan tulisi ohjeistaa arvioijat huomioimaan tämä politiikka. Voiko esim. johtaa hylkäämiseen suoralta kädeltä. Miten asiat tulee hakemuksessa ilmaista?

Esimerkiksi: *"Hakulomakkeen liitteeksi vaaditaan julkaisusuunnitelma, jossa on kerrottava miten rahoittajan avoimuusohje huomioidaan hankkeen julkaisuissa ja raportoinnissa."*

10. Entä jos huomataan, että ehtoja ei ole täytetty?

Rahoittajalla on hyvä olla yleinen ohje siitä, miten sen rahoituksen ehtojen vastaiseen käyttöön puututaan. Samaa ohjetta sovelletaan avoimen julkaisemisen linjaukseen.

Esimerkiksi: *"Tieteen Toivon ja Tulevaisuuden säätiö seuraa linjausten noudattamista. Linjausten noudattamatta jättäminen saattaa johtaa sanktioihin."*